

Macaristan'da İşçi Sınıfı ve Haraszti

Bir «Halk Cumhuriyeti» olarak Macaristan tarihinin ilginç anı, şüphesiz 1956'daki karmaşık olaylardır. Bu hareketin bileşenleri üzerine söylenmiş çeşitli sözler var. Herhangi bir kapitalist ülkede patlak veren ayaklanma hareketleri üstüne, anında veya kısa bir zaman sonra, yeterli açıklamalar bulabilir, yapabiliriz. Çünkü elimizde, bu tür hareketlerin dinamiğini analiz etmeye yeterli teorik araçlar vardır. Sosyalist ülkelerde çıkan kargaşalık üstüne açıklama yapmak ise çok daha güç; nedeni, hem aynı işlerlik yeteneğine sahip teorik kavramlar olmaması, hem de bu tür hareketleri saran «resmîlik» te, olguların bile açık seçik ortaya çıkmamasıdır. Analizin araçlarından yoksun olunca, bu tür olayları emperyalizmin beşinci kol faaliyetleriyle açıklamak bir çeşit meşruluk kazanır. Bu da, nicedir alışık olduğumuz tarih anlayışının bir uzantısıdır: bütün «Marksist formasyonumuz» a rağmen, sayısız toplumsal etmenin işleyişinin ürünü olan «toplumsal olay» ı tepedeki birtakım «güçler» in strateji ve «çün» larıyla açıklamaktan rahatsızlık duymadığımızı göre, 1956'nın Macaristan olayları gibi karmaşık bir oluşumu da bu kolay formüllere vururuz.

«Emperyalizm» deyip soyutlaştırdığımız, bir yandan da azami somut bir güç gibi resmederek anlaşılmaz hale getirdiğimiz bu esrarengiz varlığın, Macaristan'daki olaylarda da, benzeri bütün olaylarda da, «parmağı» olabilir. Ama olayın bütünü bu «parmak» tan ibaret değildir. Başka dinamiklere bağlı bir birikimin patlamasına bir yerinden müdahale eder emperyalizm. Her şeyi emperyalizme bağlamakla, bu dinamiklerin varlığını görmezlikten gelmiş oluruz. Böyle davranmak bizleri kişi olarak rahatlatır, ama dinamiğin kendisini ortadan kaldırmaz.

Bu sayıda Macaristan'a ayırdığımız yerde, 1956 olayları üstüne bir inceleme kullanmadık. Bu tür incelemelerin gerçekten aydınlatıcı olanını bulmak bir hayli güç. Ama ileriki sayılarda Macaristan ve Polonya'da 56 olaylarını aydınlatıcı nitelikte yazılara yer vereceğiz. Bu sayıda Macaristan'ın bir başka özelliği üzerinde duruluyor: Ülkedeki üretim ilişkilerinin, fabrika içinden gözlemlenmesi. Gözlemleri yapan Miklos Haraszti üstüne ayrıca bilgi veriliyor. Burada biz, mahkemesiyle ilgili birkaç bilgi ekleyelim.

Haraszti'nin işçi olarak çalışırken bu gözlemleri yaptığı fabrika, Budapeşte'nin güneyinde, Tuna üzerindeki bir adada, Baron Manfred Weiss'in 1884'de kurduğu ünlü Csepel fabrikasıdır. Macaristan'ın en büyük endüstri merkezi olarak on binlerce işçiyi istihdam etmektedir. Bu önemli endüstri merkezi Macaristan tarihi boyunca önemli bir rol oynamıştır. 1919'daki devrimci hareket ve kısa ömürlü devrimci hükümet zamanında Macaristan Sovyet Cumhuriyeti'nin belkemiği Csepel'di. Macaristan bir Halk Cumhuriyeti olduktan sonra da Csepel'in önemi azalmadı. 1956'daki işgalde, Sovyet Birlikleri buraya en son girdiler.

Haraszti bu fabrikada çalışırken gözlemlediklerini bir kitap haline getirdi ve Macaristan'da yayımlatmaya çalıştı. Öteden beri rejimin şüphe duyduğu bir kişi olduğu için, kitabı bastıramadığı gibi, kendisinin ve bazı arkadaşlarının başı belâya girdi. Mahkeme sırasında bazı önde gelen Macar aydınlarının onu açıkça desteklemeleri, bu badireyi görece hafif anlatmasında rol oynadı. Mahkeme ile aynı zamanda «Budapeşte ekolü» —Lukacs'ın öğrencileri ve o sıralar Sosyoloji Kurumu Başkanı olan ünlü muhalif aydın Hegedüs— partiden ve işlerinden atıldılar. Bir başka ünlü bilim adamı, Geörgy Konrad da Haraszti'nin kitabıyla ilgili olarak kovuşturulmaya uğradı. Ne var ki, bu kişiler, partiyle ters düşseler de, kamuovunda saygınlığı ve ağırlığı olan kimselerdi. Mahkeme boyunca Haraszti'yi desteklemeye devam ettiler. 1949'da Moskova mahkemelerini andıran bir mahkemede hüküm given idam edilen eski Dışişleri Bakanının karısı Bayan Raik da Haraszti'nin duruşmalarına gelerek mahkemevi izliyordu. Bütün bu desteklere karşılık Haraszti gene de mahkûm edildi, ama «politik» bir şekilde azaltılmış bir ceza ile kurtuldu, hapis cezası da ortaldı. Bu arada yazdığı kitap Batı ülkelerinde yayımlandı. Ütöik - anarsist, Guevarist, Maoist ve asırı - sol sıfatlarıyla suçlanan Haraszti herhalde zor koşullarda yaşıyor şimdi, ama ülkesinde, ve hapiste değil.

Miklos Haraszti 1945'te Kudüs'te doğdu. Birer komünist olan anne ve babası Nazilerden kaçıp oraya yerleşmişlerdi. 1948'de de ülkeleri Macaristan'a döndüler.

Miklos Haraszti 1965'de üniversitede «Vietnamla Davanışma Komitesi» kurdu. Politik çizgisi bu sıralarda Sovyet revizyonizmini eleştiren Çin'in etkisindeydi. Polis 1966 sonunda Komite'vi kendini feshetti. Parti'ye bağlı «Genç Komünistler» e katılmaya zorladı ve Haraszti Budapeşte Üniversitesi'nden çıkarıldı.

«Şairler, Şiirler ve Devrimler» adlı ilk derleme çevirisiyle tanındı.

1968'de küçük bir Maoçu gruba dahil olduğu şüphesiyle «Polis Kontrolü» ne alındı; bu, kamuva açık yerlere —ve Haraszti için özel olarak listeye eklenen üniversite ve basımevlerine— gitmesinin yasaklanması ve evinde göz hapsine alınması anlamına geliyordu.

Üç ay sonra üniversitedeki felsefe ve edebiyat çalışmalarına dönmesine izin verildi. 1969'da bir edebiyat dergisinde «Che'nin Yanışları» adlı bir şiiri basıldı. Şiir sola karşı bürokratik önyargıları alaya alıyordu. Şiir Parti'nin yakın organında eleştirildi, fakat Haraszti'ye de cevap hakkı tanındı. Tartışma çok ilgi topladı.

Mayıs 1970'de birdenbire tutuklandı. Üç günlük gözaltı süresince, örneğin bir toplantıda Rusya'da Sovyetler olmadığını söylemiş olmakla, Lenin'in yüzüncü doğum gününde yapılan bir başka toplantıda da, Lenin'in yazılarını yorum yapmadan okumuş olmakla suçlandı. Gözaltı süresi sonunda mahkemeye verilmedi ama «Polis Kontrolü» tekrar başlatıldı. 6 ay sonra Polis Kontrolünün tekrar başlatılması üzerine, Haraszti ve aynı durumdaki arkadaşı György Dalos parti organlarına, üniversite mandarinlerine, yayıncılara, yazarlara vb. uzun bir protesto mektubu gönderdiler. Mektupta, «polisin ide-

olojik sorunlara karışmaması gerektiği» söyleniyor ve mektubu imzalayanların bundan böyle kontrollere itaat etmeyecekleri ve kişisel davranışlarını sınırlamayacakları belirtiliyordu.

Şubat 1971'de Polis Kontrolünün koşullarına uymadıkları gerekçesiyle tutuklandılar ve 25 gün hapis cezasına çarptırıldılar. Hapiste açlık grevine başladılar ve Lukacs dahil birçok entellektüelce desteklendiler. Cezalarının bitiminde üzerlerindeki Polis Kontrolü kaldırıldı ve tüm vatandaşlık hakları iade edildi.

Haraszi Poli Kontrolünde geçen altı ayı çalışarak değerlendirmişti. Önce bir galvanizleme fabrikasında çalışmış, daha sonra da —yazdığı kitaba konu olan— Kızılyıldız Traktör Fabrikasına girmişti.

Elyazmasını gönderdiği basımevinden olumsuz cevap gelince, Haraszi kitabı çoğaltıp başka basımcılara ve arkadaşlarına yolladı. Kitabın başlıca birkaç kısmı Macaristan'ın en önemli sosyoloji dergilerinden birinde yayımlandı ve yazar bunun üzerine Mayıs 1973'de tutuklandı.

Haraszi, devlete karşı nefret uyandırabilecek bir kitap yazmak ve bunun birçok kopyasını çıkarıp dağıtmakla suçlandı.

İlk duruşmada bir soruya karşılık Haraszi şöyle der:

«Amacım yapıcı bir eleştiri yapmaktı. Fabrikadaki durumu gerçeğe uygun olarak, ondan, sanayi ya da ülke çapında genellemeler yapmadan betimledim. Elbette parça başına ücreti eleştirdim, ama bu bir temel sosyalist kurum değildir. Hatta bir sosyalist kurum bile değildir; kapitalist bir kurumdur. Bu alanda sosyalist bir stratejinin ana hedefi parça başına ücreti kaldırmaktır. Daha genel olarak kendine sosyalist diyen bir sanatın görevi gerçekliği açığa çıkartmak ve onun olumsuz yanlarını eleştirmektir. Böyle eleştiriler suçlu olarak damgalanmamalıdır.»

Mahkemede dinlenen edebiyatçılar ve sosyologlar kitabın edebiyat ve sosyoloji açısından çok değerli olduğunu söylerler.

Savcının son konuşması:

«El yazması üzerinde fazla zaman harcamak istemiyorum, ancak belirtmeliyim ki sözkonusu olan hiçbir şekilde bir edebiyat eseri değil, fakat kamu düzenine karşı nefret uyandırmaya yatkın karalayıcı bir broşürdür.»

Broşür Kızılyıldız Traktör Fabrikasındaki işçilerin koşullarıyla ilgilidir ve bunları bilerek çarpıtmaktadır. Yazar fabrikadaki işçilerle yönetim arasında bir antagonizm olduğunu iddia etmektedir.

Yönetimin, partinin ve sendikanın desteğiyle işçileri sömürdüğünü ve sistemli olarak aşağıladığını iddia etmektedir. İşçilerin durumunun klasik kapitalizmdeki proleteryanınkiyle özdeş olduğunu, sağlıkları için çok tehlikeli koşullarda yaşamak için inatla mücadele ettiklerini, ama mücadelerinin geçici başarı şansının bile olmadığını iddia etmektedir.

Broşür gerçek durumu çarpıtmaktadır. Bu broşür işçi sınıfının çıkarlarına yabancı «ücretli düşmanlar» olduğunu öne sürmektedir...

...Uzmanların söyledikleri bir amaca hizmet etmez, çünkü önümüzdeki sorun sosyolojik veya edebî değil, sadece yasadır... Parça Başına Ücret, başlıklı el yazması tek yanlıdır ve bir sosyoloji eseri değildir.

Miklos Haraszi'nin tüm eğilimi ve etkinliğini —bu broşür bunların mantıklı bir uzantısıdır— gözönüne almalıyız. Haraszi'nin devlet düşmanı politik fikirler beyan etmek nedeniyle iki kez kovuşturmaya uğradığını hatırlatmak isterim...

Mahkemede sanat özgürlüğünden söz edildiğini duyduk. Toplumumuzun sanat özgürlüklerinin kullanılmasını tamamiyle güvence altına aldığından şüphe olamaz. Yine de özgürlük bayrağı altında Macaristan Halk Cumhuriyeti'nin kurumlarına bilerek iftira atmak isteyenleri bütün gücümüzle mahkûm etmeliyiz...

(Haraszi'nin cevabı)

İddianın ne kanıtı ne de bilirkişisi vardır. Öyleyse neden beni mahkûm ettirmek istiyor? Bu mahkemede bunun nedenini işittik. Bu, kitabı değil, daha çok bir tavır, bir fikri yıkıcı olarak görmesindedir. İddia gerçekliği açığa çıkarmak isteyen tavrın, toplumumuzda çelişkiler olduğu inancının, bu çelişkileri aydınlığa çıkarmanın sosyalizmin görevi olduğu inancının mahkûm edilmesine çalışıyor. İddia, tezini bir masala, çelişkisiz bir toplum mitine dayandırıyor. Gerçeklik bu miti yalancılıkla suçlarsa o da onu (gerçekliği) yıllarca hapisle tehdit ediyor. Bu görüşün kabul edilmesi çelişkileri gidermeyecektir. Tersine onların çözümünü erteleyecektir.

Bu durumda, bu parça hesabı işin, kapitalizmin yarattığı bu kurumun korunması belli toplumsal grupların çıkarlarına hizmet edebilir, ama çoğunluğun işine gelmez. Tıpkı gerçeklerin ortaya konulmasının ve gerçeklikleri ortaya koyanların cezalandırılmalarının ancak belli çıkarlara hizmet edebileceği gibi.

Mahkeme iddianın görüş açısını kabul etseydi çok açıkça tanımlanabilir bir sosyolojik grubun çıkarlarını koruyor olurdu. Böyle bir karar aynı zamanda polisin kültürel hayata müdahalesini resmileştirme sonucunu getirir ve onlara kültürümüzün gelişimini belirleme hakkını verirdi.

Bu, başka bir soruyu akla getiriyor. Polisin yayımlanma sürecinde bir el yazmasının kopyalarını ele geçirmek için bir dizi şafak baskını yapması uygun mudur? Davayla hiçbir ilişkisi olmayan el yazılarına ve kişisel notlara el koymaları doğru mudur?...

Mahkemeden beni aklamasını istiyorum.

Haraszi sekiz ay hapse mahkûm edilir. Ceza üç yıllığına askıya alınır. Mahkeme ayrıca Darabber'in dokuz kopyasına el konmasına ve 9600 forintlük mahkeme masraflarını Miklos Haraszi'nin ödemesine karar verir.

(Kararın gerekçesinden)

«Mahkeme el yazmasının bir tek fabrikayla ilgili olup olmadığını düşündü ve olmadığına karar verdi. Sanığın «onlar» dediği bütün yöneticilere saldırdığı pasajlar var. Giderek, —el yazmasından aktarıyorum—, «onlar» yakıştırmaları fabrika duvarlarının ötesine gitmekte ve en üstteki önderlerden futbol hakemlerine kadar tüm karar alanları, tüm iktidarda olanları ve benzerlerini kasetmektedir. ■